

Ти єси!

Едгар Аллан По

Едгар По

ТИ ЄСИ!

Thou Art the Man! [1] ¹

Переклав з англійської Майк Йогансен

Я збираюся оце відбути ролю Едіпа в Ретлбурзькій загадці. Я маю викласти вам — як тільки я один можу це зробити — секрет машинерії, що спричинилася до ретлбурзького чуда, єдиного, ствердженого, незаперечуваного, безсумнівного чуда, що поклало одразу край невір'ю серед ретлбурзців і повернуло в християнську віру всіх тих по-світському настроєних леді, що насмілювалися перед тим висловлювати всякі скептичні погляди. [2] ²

Ця подія, яку мені не хотілося б розповідати в тоні неналежної легковажності, сталася в літі 18... року. Містер Бернебі Шатлворси — один спосеред найбагатших і найповажніших громадян міста й округи — зник на скільки днів при обставинах, що збудили підозріння про злочинство. М-р Шатлворси вибув з Ретлборо дуже рано-вранці в суботу, верхи, висловивши намір податися до міста С., щось у п'ятнадцятих милях від Ретлборо, і повернути вночі того самого дня. Через дві години після того, одначе, його кінь повернувся без верхівця і без саквів, приладжених до його сідла перед від'їздом. Кінь був поранений і ввесь закаляний. Ці обставини зчинили чималу тривогу серед друзів Шатлворси, і коли в неділю вранці з'ясувалось, що він і досі не повернувся, все місто повстало "en masse", щоб іти шукати його тіло.

Найбільшу енергію в організації цих пошуків проявив щирий приятель м-ра Шатлворси — такий м-р Чарлі Гудфеллоу, чи, як його всі називали, "Чарлі Гудфеллоу", або "Старий Чарлі Гудфеллоу" [3] ³. Отже, я ніколи не міг упевнитися, чи то був незвичайний, випадковий збіг обставин, чи таки саме ім'я отак впливає на характер людини; але безперечно, що ніколи досі ще не було особи на ім'я Чарлз, яка не була б відвертою, мужньою, чесною, добродушною й широко людиною, з гучним голосом, що його аж утішно слухати було, з очима, що просто дивилися на вас усупор, ніби промовляючи — "Я маю чисту совість, я не боюся нікого і стою вище від уякої підлости". Ото ж усі щирі, безтурботні "благородні отці" [4] ⁴ на сцені запевне

взиваються Чарлзами.

Отже, "Старий Чарлі Гудфеллоу", хоч він був у Ретлборо не довше як шість місяців чи коло того, і хоча ніхто не знав про нього нічогісінько, поки він не оселився по сусідству, без ніяких труднощів зробився добрим знайомим усіх респектабельних людей міста. Для кожного з цих людей у будь-який момент просте його слово було незгірш від тисячі доларів; що до жінок, то не було нічого, чого вони не вчинили б були, щоб стати йому в пригоді. До всього цього долучилося те, що його охрестили Чарлзом і що він отже мав те щире обличчя, яке, відома річ, править "за найкращу писану рекомендацію".

Я вже казав, що м-р Шатлворси був один з найбільш респектабельних і, без сумніву, найбагатший в Ретлборо чоловік, а "Старий Чарлі Гудфеллоу" був з ним у таких приятельських узаєминах, ніби вони були рідні брати. Двоє старих джентлменів були близькі сусіди, і хоча м-р Шатлворси рідко, а то й ніколи не одвідував "Старого Чарлі" і в усякім разі ніколи в нього не обідав, та це не заважало друзям бути в дуже близькій приязні, як я вже сказав; бо "Старий Чарлі" не пропускав ні одного дня, щоб не зайти двічі або тричі до свого сусіди й відвідати його; дуже часто він залишався на сніданок чи на чай і мало не завжди на обід, і тоді не легко було б підрахувати, скільки вина спожили двоє нерозлучних друзів за бесідою. "Старий Чарлі" над усе поважав Шато-Марго і м-р Шатлворси, очевидно, мав велику втіху, дивлячися, як той вихиляв його кварту по кварти; отож, одного дня, коли вино було "увійшло", а глузд, природна річ, дещо "вийшов", він сказав до свого друга, ляснувши його по спині: "Кажу тобі, Чарлі, клянуся всім на світі, ти найщиріша стара душа, яку я зроду де зустрічав; і що ти отакечки любиш хилити вино, то хай я провалюсь, коли не подарую тобі здоровенний короб Шато-Марго, щоб я сказився". (М-р Шатлворси мав, на жаль, звичку орудувати неподобними словами, хоч він рідко виходив за межі таких висловів, як "щоб я сказився", "нечиста сило" або "побий мене бог"). "Щоб я сказився, — сказав він, — коли я не пошлю в місто, сьогодні ж опівдні, замовлення на подвійний короб найкращого, яке можна знайти, і не подарую його тобі; пошлю — хоч кажи що, хоч не кажи — пошлю, кажу тобі, та й край; отже, чекай його, воно прибуде сюди одного прекрасного дня, саме коли ти найменше цього сподіватимешся!" Я згадую цей невеличкий доказ щедрости лише щоб показати, наскільки щира інтимність була існувала межі цими добрими приятелями.

Отже, вранці тієї неділі, за яку йде мова, коли зробилося очевидно, що з м-ром Шатлворси сталося щось недобре, я зроду не бачив такого глибоко нещасного чоловіка, як "Старий Чарлі Гудфеллоу". Коли він уперше почув, що кінь повернувся додому без свого хазяїна і без його саквів, весь заюшений кров'ю від пістолетного пострілу, що пройшов начисто крізь груди тварини, не забивши її проте на смерть, — коли він усе це почув, він зблід так, неначе пропав його власний рідний брат чи батько, і весь затремтів і затремтів і затрусився немов його напала лихоманка.

Спочатку він був занадто прибитий горем, щоб хоч що-небудь чинити чи виробити будь-який план поступування; так що протягом довшого часу він пробував переконати

інших друзів м-ра Шатлворси не зчиняти шуму і рекомендував почекати деякий час — скажемо, який тиждень або два, чи там місяць або два — щоб подивитися, чи не виясниться щось само собою, чи, може, м-р Шатлворси з'явиться сам і пояснить причини, що примусили його відіслати коня додому. Я гадаю, вам частенько доводилося спостерігати в людей таке бажання відстрочити чи відтягти розв'язку, коли вони змагаються з дуже сильним горем. Розумові сили ніби застигають, люди в такому становищі бояться всякої активності і над усе в світі воліють лежати тихо в ліжку й "годувати свій сум", як кажуть старі дами, тоб-то міркувати без кінця над своєю бідой.

Люди з Ретлборо мали таку високу думку про знання й такт "Старого Чарлі", що більша частина з їх схилилася до його пропозиції не зчиняти шуму і почекати, аж поки "щось не з'ясується само собою", як висловився вельмишановний джентлмен, і мені здається, що така й була б нарешті постанова всіх, коли б не дуже підозріле втручання небожа м-ра Шатлворси, молодого чоловіка з дуже безладними звичками і взагалі поганим характером. Цей небіж, на прізвище Пенніфезер, не хотів слухати ніяких резонів на штиб того, щоб "почекати", і настоював на тім, щоб негайно розпочати "шукати тіло забитого". Так він висловив свою думку, і м-р Гудфеллоу гостро зауважив уголос, що це "був незвичайний вислів, щоб не сказати більше". Ця заввага "Старого Чарлі" теж справила велике вражіння на публіку і один спосеред неї навіть спитав, дуже підкреслюючи слова, "як то трапилося, що м-р Пенніфезер був так близько обізнаний з усіма обставинами що до зникнення свого багатого дядька, що має сміливість стверджувати ясно й недвозначно, що його дядька *"забито"*". Після цього деякі неприємні інциденти трапилися серед публіки, а особливо поміж "Старим Чарлі" й м-ром Пенніфезером, — що, власне, й не було ні для кого новиною, бо вони були поміж собою в неприязних стосунках уже протягом трьох чи чотирьох місяців, і справа зайшла навіть так далеко, що м-р Пенніфезер якось ударом збив з ніг Гудфеллоу за ніби-то дуже вільне поводження його в домі свого дядька (а містер Пенніфезер сам теж мешкав у цім домі). У цій пригоді "Старий Чарлі", кажуть, поведився, як справжній смиренний християнин. Він підвівся після удару, підсмикнув свою одержу і не зробив ніякої спроби помститися — тільки прошепотів скільки слів у такому дусі, що "постарається при найпершій нагоді розквитатися за все кругом" — природний і дуже простимий вираз гніву, який, проте, нічого не мав значити і який, поза всяким сумнівом, був забутий в ту ж мить, як він проявився.

Які б не були ці діла (що ніяк не стосуються до того, що ми розповідаємо тепер), але зовсім певне, що ретлбурзька публіка головним чином через намову м-ра Пенніфезера постановила кінець-кінцем розійтися по околицьній місцевості й шукати пропащого м-ра Шатлворси. Я кажу, що вони ухвалили цю постанову попереду. Коли було остаточно вирішено шукати, уважалося майже за безперечне, що шукачі мають розсипатися, тоб-то поділитися на групи, щоб як-найпильніше обдивитися місцевість кругом. Я забув втім, якою дотепною аргументацією "Старий Чарлі" кінець-кінцем переконав збори, що це був найбільш нерозумний план, який тільки можна було перед собою встановити. Проте він їх усіх переконав — усіх, за винятком м-ра Пенніфезера —

і нарешті було вирішено, що шукатимуть, старанно і скрізь, де тільки можна, усі громадяни "en masse", під керуванням самого "Старого Чарлі".

Що до останнього пункту, то не могло бути кращого провідника, ніж "Старий Чарлі", про якого кожне знало, що в нього очі як у сокола; та хоча він водив їх в усякий спосіб, по всіх ямах і закутках, що про них ніхто зроду нічого не знав в сусідстві, і хоча шукали вдень і вночі заспіль, протягом майже цілого тижня, все ж таки не змогли знайти ніякого сліду м-ра Шатлворси. Коли я кажу ніякого сліду, то не треба це брати буквально, бо слід до деякої міри відшукався. Знайшли слід підків його коня (які були особливі, і їх легко було впізнати), що вів до містини в трьох приблизно милях на схід від містечка, на головнім шляху до міста. Тут сліди завертали в бічну стежку, що вела через гайок, потім повертала знову до головного шляху, скорочуючи коло півмилі відстані. Ідучи за слідами підків по цій стежці, шукачі прийшли нарешті до ставка з стоячою водою, наполовину схованого гіллям, праворуч від стежки, і коло цього ставка зникали всі сліди. Здавалося, проте, що тут неначе тут відбувалася якась боротьба, і здавалося, ніби якесь велике й важке тіло, куди важче, ніж тіло людське, були проволікли від стежки до ставка. Цей ставок двічі старанно пройшли гаками, та не знайшли нічого, і шукачі, втративши надію щось знайти, вже лагодилися виступати, коли Провидіння підказало м-рові Гудфеллоу думку спустити геть воду з ставка. Цей проект був ухвалений з радісними вигуками й компліментами на адресу дотепності й гострого розуму "Старого Чарлі". Багато хто з шукачів були поприношували з собою лопати, гадаючи, що, може, доведеться викопувати тіло, і воду швидко й легко пощастило спустити, і коли тільки стало видно дно, як у самій середині намулу побачили чорний оксамитовий жилет, і його мало не кожен відразу впізнав за власність м-ра Пенніфезера. Той жилет був дуже подертий і заляпаний кров'ю, і знайшлося скільки осіб серед шукачів, які ясно пригадували, що власник його носив його саме того ранку, коли м-р Шатлворси поїхав до міста; знову ж, знайшлися з другого боку інші, які могли посвідчити хоч під присягою, що м-р Пенніфезер *не* носив цього жилета протягом усієї *решти* того пам'ятного дня; і не знайшовся ніхто, хто був би бачив цей жилет хоч раз на м-рі Пенніфезері весь час після зникнення м-ра Шатлворси.

Справа таким чином набула дуже серйозного характеру для м-ра Пенніфезера, і було занотовано як безперечне ствердження підозрінь, які постали проти нього, що він страшенно зблід, і, коли в нього запитали, що він має сказати в цій справі, він був абсолютно неспроможний вимовити хоч одне слово. Після цього ті небагато друзі, яких ще не одштовхнули були раніше його розбещені звички, всі як один покинули його і галасували навіть більше від його старих запеклих ворогів, щоб його негайно заарештувати. Але, з другого боку, великодушність м-ра Гудфеллоу позначилася через цей контраст іще яскравіше. Він узявся гаряче й дуже красномовно боронити м-ра Пенніфезера, при чім він не раз натякував на те, що він сам щиро прощає цього дикого молодого джентлмена — "спадкоємця поважного м-ра Шатлворси" — за образу, що той (молодий джентлмен), безперечно, в запалі пристрасти знайшов за потрібне вчинити

йому (м-рові Гудфеллоу). "Він прощає його за це, — сказав він, — від широкого серця; а що до нього самого (м-ра Гудфеллоу), він настільки далекий від того, щоб робити з цих підозрілих обставин скрайні висновки, які, як він, на жаль, мусив констатувати, *дійсно* можна зробити проти м-ра Пенніфезера, що він гідний докласти всіх зусиль, ужити всякого красномовства, на яке він тільки спроможний, щоб — щоб — щоб зм'якшити, наскільки йому це дозволяє його совість, найгірші риси цієї насправді надзвичайно заплутаної справи".

М-р Гудфеллоу промовляв щось із півгодини на цю тему, на добру славу для свого розуму і серця; але оті палкі ширі люди рідко бувають послідовні в своїх міркуваннях — вони заходять в усякі помилки, протиріччя й недоречності, ревно прагнучи стати в послугі другові — отак часом з найкращими в світі намірами роблячи справі більше шкоди, ніж користі.

Так і в цій випадковій сталася з усім красномовством "Старого Чарлі", бо хоч він і чесно старався на користь м-ра Пенніфезера, але трапилося якось так, що кожне слово, якого прямою, хоч і несвідомою, метою було не висувати скромного промовця перед слухачами, — що кожне те слово на ділі поглиблювало підозріння, які вже зв'язалися з особою, чию справу він боронив, і збуджувало проти неї лютю юрби.

Одною з найбільш незрозумілих помилок, якої допустився промовець, був його натяк на те, що м-р Пенніфезер — "спадкоємець шановного старого джентлмена м-ра Шатлворси". Люди дійсно ні разу раніше про це не згадали. Вони тільки згадували, що рік чи два тому дядько дійсно скільки разів грозився позбавити свого небожа спадщини (в нього, окрім м-ра Пенніфезера, не було рідні), і вони, отже, завжди дивилися на оце позбавлення спадщини, як на річ установлену — такі простодушні люди були з тих ретлбурзців; але заввага Чарлі їх одразу наштотхнула на цю тему і примусила їх зважити, що загрози могли так і зостатися *лише* загрозами. І просто звідси постало природне запитання "cui bono?" (кому на користь), питання, що навіть більше, ніж той жилет, зв'язало страшне злочинство з особою молодого чоловіка. І отут, щоб мене зрозуміли правильно, я мушу на один мент збочити, щоб зауважити, що той надзвичайно лаконічний і простий латинський вираз, якого я вжив, раз-у-раз невірною перекладають і тлумачать. "Cui bono?" в усіх кримінальних оповіданнях і взагалі в усяких — хоч би і в новелах місіс Говр (авторки "Сесіль"), дами, що цитує всі мови, від халдейської до чикасавської, [5] ⁵ і що їй допомагає в науці "наскільки треба", за систематичним планом, м-р Бекфорд [6] ⁶ — в усіх, повторюю, кримінальних оповіданнях, від Булверівських та Дікенсівських [7] ⁷ аж до Тернапеннієвих та Ейнсвортів [8] ⁸, оці двоє латинських слів передаються: "для якої мети" або "з чого", — ніби "quo bono". [9] ⁹ Їхнє правдиве значіння, проте, є "кому на користь?". "Cui" — кому; "bono" — на користь, на добро. Це суто-юридичний вираз, і вживається його саме в випадках, подібних до того, що ми оце розглядаємо, де імовірність особи, що вчинила, залежить від імовірної зацікавленості особи в данім учинкові. Отже, в нашому випадковій питання "cui bono" дуже певне торкалося м-ра Пенніфезера. Його

дядько, уже зробивши заповіт на його користь, загрожував йому позбавити його спадщини. Але загрозу на ділі не здійснено, первісний заповіт, здавалося, не був змінений. *Якби* він був змінений, то єдиним можливим мотивом убивства для обвинуваченого був би звичайний мотив помсти і навіть йому суперечила б надія знову зажити ласки в дядька. Та заповіт залисався незмінений, а загроза залисався тяжити над головою небожа — отож, з'являвся ж відразу щонайдужчий мотив для душогубства, і достойні ретлбурзці дуже логічно зробили отакий висновок.

М-ра Пенніфезера негайно, отже, заарештували, і публіка, попошукавши ще трохи, вирушила додому, тримаючи його під вартою. Дорогою, одначе, трапилась ще одна річ, що стверджувала підозріння. М-р Гудфеллоу, чиє завзяття ввесь час вело його поперед усіх, раптом одбіг трошки осторонь, нахилився, і всі бачили, як він підняв якусь маленьку річ з трави. Швидко її роздивившись, він нерішуче спробував заховати її в кешенню, але це, як сказано, побачили всі, і, звичайне діло, не дали йому її сховати. Це був еспанський ніж, і з десятків людей негайно впізнали в нім ніж м-ра Пенніфезера. Крім того, на ньому викарбувані були його ініціали. Лезо ножа було відкрите й скривавлене.

Тепер не було вже ніяких сумнівів в тім, що убив Шатлворси його небіж, і, повернувшись в Ретлборо, його негайно передано владі для допиту.

Тут справи знов набрали дуже несприятливого характеру. Коли в'язня запитано, де він був того ранку, як ізник м-р Шатлворси, він мав нахабство свідчити, що того самого ранку він ходив полювати на оленя в непосереднім сусідстві ставка, де завдяки дотепності м-ра Гудфеллоу знайшли скривавлений жилет.

Тут виступив сам м-р Гудфеллоу і з слізьми в очах прохав дозволу дати свідчення. Він сказав, що суворе почуття повинности перед творцем і перед людьми не дозволяло йому довше мовчати. До цього часу щира приязнь до молодого чоловіка (не зважаючи на образу якої він зазнав від того молодого чоловіка) спонукувала його добирати всі можливі гіпотези, які тільки могла підказати йому його уява, щоб пояснити те, що було підозрілого в обставинах, що так серйозно свідчили проти м-ра Пенніфезера; але ці обставини були тепер *занадто* певні, він не може далі вагатися — він скаже все, що знає, хоча серце його (м-ра Гудфеллоу) просто розривається надвое від напруження. Далі він розповів, що напередодні від'їзду м-ра Шатлворси до міста, після обід цей достойний джентлмен сказав своєму небожеві в його (м-ра Гудфеллоу) присутності, що він збирається їхати завтра до міста для того, щоб покласти дуже велику суму в депозит "Фермерського й Механицького Банку"; згаданий м-р Шатлворси не раз підчас цієї розмови виразно повторював свою невід'ємну постанову знищити первісний заповіт і не залишити свому небожеві ні одного шилінга. Він (свідок) тепер урочисто закликає обвинуваченого сказати, чи те, що він (свідок) оце розповів, не є правда, до найменших дрібниць. На превелике всіх здивовання м-р Пенніфезер щиро признався, що все це правда.

Шериф уважав тепер за свою повинність послати двох констеблів, щоб обшукати кімнату обвинуваченого в домі його дядька. Вони дуже швидко з'явилися назад з

знайомою для всіх, оправленою у сталь портфелькою з бурої шкіри, яку старий джентлмен звичаєм мав при собі протягом багатьох літ. Цінностей там уже не було, і шериф даремно силкувався дізнатися від заарештованого, що він з ними зробив, чи де він їх сховав. Він уперто повторював, що нічого про це не знає. Констеблі також знайшли поміж кроваттю і матрацом нещасливого чоловіка сорочку й носовичок, з його ініціалами, обоє огидно заляпані кров'ю жертви.

В цей момент принесли звістку, що кінь забитого оце здох від рани у стайні, і м-р Гудфеллоу запропонував негайно оглянути труп коня, щоб, коли можна, відшукати кулю. До цього негайно взялися і, ніби щоб поставити вину заарештованого поза всяким сумнівом, м-р Гудфеллоу, після довгих пошуків у грудях тварини, надібав і витяг кулю дуже великого калібру, що, як виявилось при спробі, точно пасувала до дула Пенніфезерової рушниці, будучи значно більшою від куль усіх людей в окрузі чи й навколо неї. Що-більше: знайдено, що куля ця мала рівчачок, чи дряповину, під простим кутом до шва, що звичаєм буває на кулі; і після розгляду виявилось, що ця дряповина достоту приходилася до випадкового гребеня чи опуклості в парі форм, які обвинувачений визнав сам за свою власність. Після того, як знайдено цю кулю, шериф odmовився далі слухати свідків і негайно передав заарештованого на слідство, чисто odmовившись видати його на поруки, хоча м-р Гудфеллоу гаряче протестував проти такої суворості і пропонував з свого боку забезпечення в якій завгодно сумі. Шляхетність "Старого Чарлі" була і тут нарівні з усім тоном його делікатної й лицарської поведінки підчас цілого періоду його перебування в Ретлборо. В цім випадкові гарячі симпатії настільки опанували цього достойного чоловіка, що він ніби зовсім забув, пропонуючи забезпечення за свого молодого друга, що в нього самого, м-ра Гудфеллоу, не знайшлося б на цій землі хоч би на один долар маєтку.

Наслідки процесу легко можна було б передбачити. М-ра Пенніфезера під голосні прокльони всього Ретлборо передали під суд у найближчій карній сесії, і фатальне коло непрямих доказів (ще зміцнене, як ми казали, деякими додатковими доказовими фактами, які совість м-ра Гудфеллоу не дозволяла йому ховати від суду) здавалося настільки незломним і замкнутим звідусіль, що суд, не покидаючи своїх місць для обміркування, виніс негайний вердикт — "Винен у вбивстві; не заслуговує на полегкість". Скоро по тому нещасний злочинець дізнався про смертний присуд, і його відіслали до округової тюрми чекати невблаганної помсти закону.

Тимчасом шляхетна поведінка "Старого Чарлі Гудфеллоу" зробила його ще любішим для чесних громадян округи. Він зробився ще вдсятеро популярніший, ніж був попереду; і в наслідок гостинності, з якою його привітали, він мусив odmовитися від своїх надзвичайно скромних звичаїв, що його бідність досі йому їх була диктувала, і частенько влаштовував маленькі беседи в себе вдома, де панували дотепність і веселощі, затлумлені трішки, ясна річ, згадками про лиху й сумну долю, що тяжила над небожем покійного, оплакуваного, щирого друга хазяїнового.

Чарлзові Гудфеллоу есквайру Ретлборо Шато-Марго №1. 6 дюжин пляшок (1½

гроса) Від Г.Ф.Б. і К°.

"Чарлзові Гудфеллоу, Ескв.

Дорогий сер — У згоді з замовленням, що надійшло до нашої фірми два місяці тому від нашого поважаного клієнта м-ра Бернебі Шатлворси, ми маємо честь послати цього ранку в вашу адресу подвійний короб Шато-Марго марки антилопа, фіолетова печать. Короб занумеровано й помічено — див. на берегові листа.

З повагою, Сер, Ваші, готові до послуг Гоґз, Фроґз, Богз і К°.

Місто ... Червня 21, 18... р.

P.S. Короб прибуде до вас підводою в наступний після одержання листа день.

Наше привітання м-рові Шатлворси.

Г. Ф. Б. і К°".

Від смерти м-ра Шатлворсі м-р Гудфеллоу зовсім зрікся всякої надії одержати обіцяне Шато-Марго, і він, отже, дивився на нього *тепер* просто як на надзвичайний дарунок провидіння. Він, звичайне діло, дуже зрадів і в захваті радощів запросив велике число друзів на "petit souper" на завтра, з наміром відкрити дарунок старого добряка Шатлворси. Що-правда, він *не сказав* ні слова про "старого добряка Шатлворси", коли розсилав запрошення. В дійсності він думав багато і вирішив нічого нікому не казати. Він *не сказав* нікому, коли я добре згадую, що він дістав Шато-Марго в дарунок. Він просто закликав своїх друзів прийти й випити вина надзвичайно тонкої якості і чудесного на смак, яке він виписав з міста кілька місяців тому і яке він завтра мав одержати. Я часто сушив собі голову тим, чому "Старий Чарлі" вирішив не казати, що він одержав вино від свого друга, але я ніколи не міг уявити причини цього замовчування, хоча, безперечно, в нього були якісь прекрасні й великодушні мотиви.

Ранок, нарешті, настав і з ним дуже численна й вельми респектабельна компанія з'явилася в домі м-ра Гудфеллоу. Справді, там була мало не половина округи — я сам був у тім числі, — але, на превелику муку для гостей, Шато-Марго прибуло дуже пізно, коли гості вже віддали належне розкішній вечері "Старого Чарлі". Воно прибуло, в тім, нарешті — в колосальному коробі — і що вся публіка була вже в надзвичайно веселому настрої, було вирішено, *pet. con.* [10] ¹⁰ одноголосно, що короб слід поставити на стіл і розпити те, що в ньому було, негайно.

Як сказано, так учинено. Я взявся допомагати, і вмить ми установили короб на столі промежи пляшок та шклянок, що з них чимало ми роздушили в метушні. "Старий Чарлі", вже добре під мухою і дуже червоний на лиці, з серйозною міною зайняв місце коло краю короба і, сильно стукнувши по ньому карафкою, закликав товариство додержувати порядку "підчас церемонії викопування скарбу".

Після деякого галасу нарешті всі вщухли і, як часто-густо буває в подібних випадках, настала глибока й надзвичайна тиша. Мене тоді запрошено відкрити зверхню дошку, і я згодився "з колосальною приємністю". Я встромив долото і скільки разів злегка вдарив молотком; покритка короба раптом несподівано одлетіла ввверх, і в ту

саму мить випросталося в сидячу позу, просто дивлячися хазяїнові в вічі, спотворене, скрив[ав]лене і майже зогниле тіло самого забитого м-ра Шатлворси. Воно дивилося скільки секунд сумно і невідривно своїми запалими і бляклими очима прямо в вічі м-рові Гудфеллоу, пробелькотіло поволі, але виразно і настирливо, слова "Ти еси!" і потім, перекинувшись на бік короба, ніби задоволене цілком, здригаючись, випросталося і лягло на столі.

Сцени, що відбулася по цім, сливе не можна змалювати. Все кинулося сказано до дверей та вікон: і багато з найдужчих, що були в кімнаті, чоловіків знепритомніли з жаху. Та після першого дикого пронизливого вибуху страху всі очі повернулися до м-ра Гудфеллоу. Якщо я проживу ще тисячу літ, я зроду не забуду більше, ніж смертельну агонію, що відбилася на його напівмертвім обличчі, що оце тільки горіло вином і тріумфом. Протягом скількох хвилин він сидів непорушний, як мармурова статуя, і його очі, невидючі, страшно порожні, ніби занурилися в глиб його істоти й дивилися на його власну мізерну, злочинну душу.

Потім їхній вираз, ніби спалахнувши зненацька, повернувся в колишній світ; швидким стрибком він схопився з стільця і, упавши головою і плечима на труп, він виповів поривисто й швидко докладну повість про огидне злочинство, за яке м-ра Пенніфезера було заарештовано й засуджено на смерть.

Його оповідання в коротких рисах було таке: він їхав слідом за своєю жертвою до ставка; тут він з пістоля вистрелив у коня; забив верхівця держакон пистолем; захопив портфельку і, думаючи, що кінь мертвий, з великими труднощами доволік його до кущів навколо ставка. Тіло м-ра Шатлворси він перекинув через свого коня і одвів його до певної схованки далеко в лісах.

Жилет, ніж, портфельку і кулю він сам кинув туди, де їх знайдено, щоб помститися на Пенніфезерові. Він же улаштував так, що знайшли скривавлену хустку і сорочку.

Під кінець цього оповідання, від якого кров холола в жилах, слова злочинця стали бреніти непевно і глухо. Коли він скінчив, він підвівся, поточився назад і впав — *мертвий*.

Засоби, що викликали це своєчасне признание, були хоч і дуже дійсні, але доволі прості. Надзвичайна щирість м-ра Гудфеллоу не сподобалася мені і відразу збудила в мені підозріння. Я був при тім, коли м-р Пенніфезер його вдарив, і сатанинський вираз, що з'явився, хоч і на одну тільки мить, на його обличчі, запевнив мене, що його загрозу помститись буде здійснено цілком при першій нагоді. Отже я вже був схилений розглядати маневрування "Старого Чарлі" в зовсім інакшому аспекті, ніж його розглядали добрі громадяни Ретлборо. Я відразу побачив, що всі засудні винаходи виникли чи прямо чи непрямо від нього. Але фактом, який остаточно розкрив мені очі на справжній стан речей, була справа з кулею, *знайденою* м-ром Гудфеллоу в трупі коня. Я *не* забув, хоча всі ретлбурзці *забули*, що була дірка, якою куля увійшла в тіло коня, і була теж дірка, якою вона *вийшла*. Якщо її знайдено в тілі тварини потім, після того як вона вийшла, то для мене стало ясно, що її туди поклав той, хто її знайшов.

Скривавлена сорочка й хустка ствердили здогад, викликаний кулею, бо кров, по розсліді виявилося, була добрячий кларет, не більше. Коли я почав міркувати про оці обставини і також про те, як зросли останніми часами щедроти й витрати м-ра Гудфеллоу, я почав підозрівати, і моє підозріння не було слабшим від того, що я абсолютно ні з ким його не поділяв.

Тимчасом я розпочав сам енергійно шукати тіла м-ра Шатлворси і, з дуже очевидних міркувань, шукав у місцях дуже далеких від тих, де м-р Гудфеллоу водив свою групу. В наслідок цього я за кілька день надібав старий сухий колодязь, цямрину якого майже вкривали кущі, і тут на дні я знайшов те, чого шукав.

Отже, трапилося так, що я чув балачку між щирими друзьми, коли м-р Гудфеллоу намагався виманити від свого друга обіцянку подарувати йому короб Шато-Марго. Я скористувався з цього факту. Я роздобув планку китового вуса, умістив її через горло всередині трупу і улаштував його в старому коробі з-під вина, подбавши тим, щоб, згинаючи труп, зігнути разом з ним і китовий вус. Далі мені залишалося пригнітити кришкою тіло, поки я не зміг забити її цвяхами, і, ясна річ, я мав на увазі, що коли ті цвяхи витягти, то віко одскочить і тіло випростається.

Улаштувавши в такий спосіб короб, я поставив на нім марку, число і адресу, як уже показано вище; і далі, написавши листа від імени виноторговців, з якими мав справи м-р Шатлворси, я дав інструкцію своєму служникові підвезти короб до дверей м-ра [Гудфеллоу] на візку, по даному від мене знакові. Що до слів, які труп мусив сказати, я покладався на свої черевомовні здібності; що до їхнього впливу, я числив на совість убивці.

Я гадаю, більше нема чого розповідати. М-ра Пенніфезера негайно звільнили, він дістав у спадщину маєток свого дядька, скористався з науки, став на нову путь і щасливо зажив новим життям.

Примітки²>

Новела Едґара Аллана По "Thou Art the Man!" в українському перекладі Майка Йогансена "Ти єси!" була опублікована 1928 року у збірці "Едґар По. Вибрані твори", виданій у Харкові видавництвом ДВУ. В тій збірці надруковані 19 новел По в перекладах Майка Йогансена (6 новел) та Бориса Ткаченка (13 новел), а також вступна стаття Йогансена. Більшу частину тієї статті займає

докладний аналіз новели "Ти єси!". Того ж року харківське видавництво "Книгоспілка" видало книгу Майка Йогансена "Як будується оповідання. Аналіза прозових зразків", де також вміщено цей аналіз новели "Ти єси!" (у II частині, розділі "Новела з нічого"). Прочитати аналіз можна також у виданні "Майк Йогансен. Вибрані твори", Київ, "Смолоскип", 2001, (з серії "Розстріляне відродження"); де зокрема перевидано "Як будується оповідання".

Нижче — коментарі до новели "Ти єси!" з видання "Едґар По. Вибрані твори", Харків, ДВУ, 1928 року. Коментарі Майка Йогансена помічені написом (Пер.) — перекладач.

1. *Edgar A. Poe. Thou Art the Man* - Написано в травні, надруковано в листопаді 1844 р., у *Lady's Book*.
Переклав Майк ЙОГАНСЕН.

2. converted to the orthodoxy of the grandames all the carnal-minded who had ventured to be skeptical before — навернути в ортодоксальну віру наших бабусь всіх тих тілеснодухих, що насмілювалися перед тим висловлювати всякі скептичні погляди.

3. *Goodfellow* — добрий хлопчина. (Пер.)

4. "Walking gentlemen" — власне актори на тих ролях, що вимагають тільки доброї зовнішності, а добра гра для них не обов'язкова. (Пер.)

5. Gore, Catherine Grace Frances (1799-1861), англійська письменниця, від 1824 по 1861 рік написала близько 70 романів (novels), серед них *Cecil, or the Adventures of a Coxcomb* (1841). Ще писала поезію, драми і музику.

6. William Beckford (1759-1844) - відомий своїм готичним романом "Воццек" (Vathec) та подорожніми нотатками (travel books).

7. Bulwer-Lytton, Edward George (1803-1873), додав материне прізвище, Літтон, щойно 1843 року; 1866 року отримав титул барона Літтона. Автор дуже популярних романів (*Pelham*, 1828; *Paul Clifford*, 1830; *Eugene Aram*, 1832; *The Last Day of Pompeii*, 1834; *The Pilgrims on the Rhine*, 1834; *Rienzi*, 1835; *The Last of the Barons*, 1843), також кількох п'єс. Батько Бульвера-Літтона-молодшого (псевдо Owen Meredith); друг Чарлза Діккенса (1812-1870).

8. Ainsworth, William Harrison (1805-1882) - американський письменник, редактор журналів *Bentley's Magazine* (1840-2), *Ainsworth's Magazine* (1842-53). Відомий історичними романами — *Jack Shepherd*, 1839; *The Tower of London*, 1840; *Guy Fawkes*, 1841, *Old St. Paul's*, 1841, *Windsor Castle*, 1843; у першому з них та у *Rockwood* (1834) ідеалізував кримінальних персонажів-протагоністів.

9. the two little Latin words *cui bono* are rendered "to what purpose," or, (as if *quo bono*,) "to what good."

10. ne. con. (nemine contradicente) — коли ніхто не заперечував. Латина. (Пер.)

[1] Написано в травні, надруковано в листопаді 1844 р., у *Lady's Book*. Переклав Майк ЙОГАНСЕН.

[2] converted to the orthodoxy of the grandames all the carnal-minded who had ventured to be skeptical before — навести в ортодоксальну віру наших бабусь всіх тих тілеснодухих, що насмілювалися перед тим висловлювати всякі скептичні погляди.

[3] Goodfellow — добрий хлопчина. Пер.

[4] "Walking gentlemen" — власне актори на тих ролях, що вимагають тільки доброї зовнішності, а добра гра для них не обов'язкова. Пер.

[5] Gore, Catherine Grace Frances (1799-1861), англійська письменниця, від 1824 по 1861 рік написала близько 70 романів (novels), серед них *Cecil, or the Adventures of a Coxcomb* (1841). Ще

писала поезію, драми і музику.

[6] William Beckford (1759-1844) – відомий своїм готичним романом "Воццек" (Vathec) та подорожніми нотатками (travel books).

[7] Bulwer-Lytton, Edward George (1803-1873), додав материне прізвище, Літтон, щойно 1843 року; 1866 року отримав титул барона Літтона. Автор дуже популярних романів (*Pelham*, 1828; *Paul Clifford*, 1830; *Eugene Aram*, 1832; *The Last Day of Pompeii*, 1834; *The Pilgrims on the Rhine*, 1834; *Rienzi*, 1835; *The Last of the Barons*, 1843), також кількох п'єс. Батько Бульвера-Літтона-молодшого (псевдо Owen Meredith); друг Чарлза Діккенса (1812-1870).

[8] Ainsworth, William Harrison (1805-1882) - американський письменник, редактор журналів *Bentley's Magazine* (1840-2), *Ainsworth's Magazine* (1842-53). Відомий історичними романами — *Jack Shepherd*, 1839; *The Tower of London*, 1840; *Guy Fawkes*, 1841, *Old St. Paul's*, 1841, *Windsor Castle*, 1843; у першому з них та у *Rockwood* (1834) ідеалізував кримінальних персонажів-протагоністів.

[9] the two little Latin words *cui bono* are rendered "to what purpose," or, (as if *quo bono*,) "to what good."

[10] ne. con. (nemine contradicente) — коли ніхто не заперечував. Латина. Пер.